

Requiem Salonitanam

Stara dama Salona bila je proteklih godinu dana u fokusu medija u kakvu, vjerojatno, nikada nije bila, a teško da će i biti u bližoj budućnosti. Točnije bi bilo reći: bili su u tom fokusu svi oni koji su se zatekli na onom dijelu njezina teritorija kojim prolazi, sada već glasovita, »zaobilaznica«. (Kako se onovremenski, doista, doima onaj stari film s don Franom Bulićem, vodičem po solinskim starinama, koji smo mogli ponovo pogledati na TV ekranu! Današnje salonitanske medijske zvijezde, naravno, sasvim su ovovremenske; da li je i njihov nastup doista na nivou ovog civilizacijskog trenutka? Upravo je jedan uvaženi akademik stavio znak jednakosti između rezultata Bulićeva djelovanja na području zaštite spomenika kulture i djelovanja njegovih današnjih, već više od pola stoljeća udaljenih, nasljednika: nemoć konzervatora!?)

Mislim da časopis koji je tako uspješno, posebnim izdanjem, popratio nedavno trojansko »otkriće« ne bi smio propustiti priliku da se osvrne i na događaje oko naše prave domaće Troje, koji nam pokazuju da prave Troje kod nas ne kotiraju odviše, barem ne na odlučnim mjestima, te nam dokazuju da — u slučaju da smo onu »Troju« i stekli — bili bismo je i izgubili.

Salona — nenadano gurnuta na prve stranice novina, »duplerice« tjednika, na radio-valove, u udarne TV termine — ukazala se u tom dramatičnom i važnom trenutku kao Kairos. Da li će oni koji su stvorili Salonu onakvom kakva je poznata kulturnoj javnosti uhvatiti tog Kairosa koji se kreće prema njima u velikoj brzini, prvi i posljednji put u ovoj generaciji? (Poznato je, prema staroj grčkoj priči, da se Kairos može uhvatiti samo dok dolazi prema nama; otraga je, naime, ćelav!) Unisono javno mnjenje »orkestrira« na temu Salone, a arheolozi: da li su oni »prve violine«? Da li je poznat njihov program za Salonu, da li je dan publicitet njihovu znanstvenom i terenskom istraživanju Salone? Ne bi bilo dobro zavaravati se: samo iz rada arheologa može se Salona ponovo rađati. (Kao što je na začetku zgrade arhitekta, tako je na začetku obnove slike o ruševini te zgrade arheolog.) Služba zaštite spomenika kulture, koja je u konkretnoj »aferi« oko zaobilaznice u Solinu često apostrofirana, nalazi se u defanzivnom položaju, doduše, uglavnom već niz godina na arheološkim lokalitetima SR Hrvatske. Istaknuti pripadnici službe zaštite još su nedavno za »okruglim stolom« izražavali defetizam nad činjenicom da je njihova struka u suvremenom trenutku bačena u drugorazredni položaj. Da li postojeći, sadašnji društveni trenutak, koji izgleda da kao iz svog korijenja crpe snagu, makar i u »nemogućim« uvjetima, za vraćanje svijesti o baštini Salone, da li taj trenutak ima šanse da bude shvaćen od službe zaštite kao Kairos?

Osjećao sam potrebu da kao arheolog, koji je većim dijelom svog profesionalnog djelovanja bio vezan uz salonitanske spomenike, iznesem nekoliko misli u vezi s aktualnom situacijom oko Salone i velikih arheoloških lokaliteta u nas, upravo u onom međusobnom odnosu kakav je jedino i opravdan za našu kulturnu politiku. (Članak *Za arheološku zonu Salone* objavio sam u *Vjesniku* od 24. lipnja 1987, na dan rasprave o Salonu i Saboru SR Hrvatske.) Svoje prijedloge sam iznio u nadi da su dobrodošle ideje i onih koji nisu na poziciji arheološke ili konzervatorske »vlasti« te onih koji nisu aktivno sudjelovali u poslovima na arheološkoj problematici u trasi zaobilaznice u Solinu. O konkretnim, aktualnim detaljima nisam se smatrao pozvanim da javno govorim, već sam svoje stavove ugrađivao — u granicama svojih mogućnosti — u stavove svoje radne organizacije, Arheološkog muzeja u Splitu, koji je pod rukovodstvom svog direktora Branka Kirigina izvodio arheološke radove. Međutim, i bez obzira na tu okolnost, čini mi se da jedna, eventu-

alna moja, izjava više u sredstvima javnih komunikacija, koja nisu bila deficitarna izjavama, ne bi ništa osobito značila: ta novine, radio i televizija i tako su bili praktički jedinstveni u stavu potpune obrane arheoloških spomenika i – na divnu sreću – nije, doista, trebao još jedan arheološki glas da taj front podupre! Problem je postojao u segmentu društveno-političkih struktura i u stručnom segmentu: više »zaštitarskom«, manje arheološkom. Dakle, u tim segmentima trebao je »glas više«, dakako, mnogo moćniji od moga! Zato i danas, kada je »afera« praktički gotova, ne smatram nužnim da svoja razmišljanja objavim u nekim od sredstava masovne komunikacije, a budući da radim u struci – i to je područje mog djelovanja – ni u nekom od usko stručnih časopisa. Za takve, naime, »cehovske« strukture moja razmišljanja nisu ni primjerena. Budući da me u ovom trenutku ne zanima ispitivati mehanizam i utvrđivati u kojem dijelu i u kojem času je u njemu nastala greška i da li je ta greška nastala s arheološke strane (Hrvatsko arheološko društvo imenovalo je komisiju koja treba to ispitati), budući da me, dakle, zanima jedan viši, civilizacijski, nivo struke, na kojem je bilo moguće da se desi ono što se desilo, čini mi se najuputnijim da ove retke objavim u časopisu *Latina et Graeca*, koji je od svog prvog pa do ovog tridesetog broja uvijek njegovao takav nivo klasičnih studija i, nadam se, odnjegovao i takav nivo svoje čitalačke publike, koji će – opet, nadam se – jednoga dana rezultirati i drugačijim ponašanjima u nekim sličnim, budućim, prilikama.

Svojevremeno sam u članku **Zaštita spomenika – konvencija i praksa** (vidi moju knjigu *Muzej imaginacije*, Zagreb, 1982, str. 21 i d.) između ostalog napisao i sljedeće: »Oni koji se bave proučavanjem i zaštitom spomenika kulture u svom će radu uspjeti u tolikoj mjeri u koliku opsegu postignu da ti spomenici kulture postanu doista svojina društva. Za ono što uistinu postane svojina zajednice, neće se morati bojati za njegovu zaštitu. Ono, naprotiv, što zajednica ne prihvaća kao svoju svojinu nikakva konzervatorska terapija ne može izvući iz »kliničke smrti« (str. 23). Mislim da iz toga možemo zaključiti koliko je povoljna sadašnja situacija društvene klime o Saloni (ma kako to paradoksalno zvučalo!). Pitanje je samo da li smo sposobni da se nosimo s tom situacijom.

Ali, što može učiniti objavljeni članak ili zauzeti stav u sudaru s tekućom (konzervatorskom) praksom? Što može pojedini znanstvenik pred pragmatikom (»zaštitarskih«) rješenja? Da li je prosvjedovanje i bučno reagiranje dovoljan intelektualni alibi u takvoj situaciji ili je stav i djelo koje ne oscilira pred naletima, konzistentno u sebi, dovoljan intelektualni zalag onima koji uopće prihvaćaju intelektualnu diskusiju? Ako bi konsensus javnosti trebalo da bude materijaliziran akcijom institucija koje se brinu o zaštiti spomenika, barem prema mojim shvaćanjima, a ta se rijetka prilika, u salonitanskom »slučaju«, podastrla pred sve one koji brinu o zaštiti spomenika, kako su oni smatrali prikladnim da protuslove tom konsensusu?

Godinu dana prije »afere« sa zaobilaznicom, dakle u vrijeme kada se ona još uopće nije ni naslućivala, napisao sam dva članka u kojima sam istaknuo problem Salone: prvi, uz Dan zaštite spomenika kulture u Jugoslaviji (*Slobodna Dalmacija*, 21. veljače 1986) u kojem sam ponovio SOS za Salonu – »SOS bis!«, istaknuvši istovremeno i pozitivne pojedinosti iz salonitanske aktualnosti koje daju smisla tom ponovljenom SOS-u. Drugi je tekst završni dio predgovora aktima Znanstvenog skupa Bulić – 50 godina nakon smrti, *Disputationes Salonitanae III* (tiskano u 79. sv. *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 1986), iz kojega bih ovdje prenio jedan odlomak (str. 13): »Salona bi trebala biti arheološki lokalitet od nacionalnog značenja u smislu posebnog društvenog interesa i neovisno o tekućoj kategorizaciji spomenika kulture, kao što je to, uostalom, slučaj s lokalitetima takvog ranga u nekim drugim zemljama, pa i u nekim republikama u Jugoslaviji. To bi trebalo biti praćeno arheološkim programom na dužu stazu, te susret-

nim financiranjem. Suvremeno istraživanje doprinijelo bi i rješavanju raznih povijesnih pitanja koja za sada ostaju na neargumentiranim ili zastarjelim pozicijama. Uz naglašenu ekološku ulogu koju bi trebao poprimiti veliki solinski arheološki park, Salona bi pružala puno opravdanje i smisao za uvođenje sustavnog arheološkog projekta koji bi se mogao realizirati bez žurbe, bez pritiska investitora, bez uobičajenih situacija u koje dovode takozvana zaštitna iskapanja, dakle, davala bi potpunu znanstvenu sigurnost arheološkom projektu velikih dimenzija.»

U na početku navedenom članku u *Vjesniku* iznio sam, po svojem sudu, dvije osnovne teze za zaštitu velikih arheoloških lokaliteta u nas. Prva je: u našoj Republici treba odrediti nekoliko arheoloških lokaliteta od najvećeg značenja koji bi onda morali imati nesporan prioritet kod raspodjele sredstava. To je najbolji način da ona mjesta na kojima je velika koncentracija spomenika ne budu u istom natjecanju za financije sa svekolikim drugim pojedinačnim spomenicima. Prvi od tih lokaliteta treba biti Salona u kojoj je zastupljen interes arheologije od prethistorijske do starohrvatske. Druga je teza: tako određeni lokaliteti moraju dobiti precizno utvrđene granice. Sve što je unutar te granice treba tretirati isključivo kao arheološku zonu, dakle kao kombinaciju otkopanih i uredenih spomeničkih cjelina i zelenih površina. Koordinaciju rada u tim zonama valja staviti u zadatak onim arheološkim institucijama koje su tradicionalno vezane uz te arheološke lokalitete i koje će — uz suradnju ponajboljih eksperata i institucija, kako je to oduvijek i bilo — raspoređivati nova iskapanja, restauracije i prezentacije, ovisno o raspoloživim i stečnim sredstvima. Ne treba se bojati da pojedini dijelovi unutar zone ostanu čak i zapušteni ili pod zemljom ukoliko osiguramo definitivnost zone; neće, niame, biti ništa loše ako i slijedećim generacijama omogućimo da istražuju i rekonstruiraju. U tom sam članku, dakle, bio mišljenja da bi, ukoliko se te teze sprovedu, mogao nastati pozitivan preokret za kulturu, za arheologiju i za službu zaštite: kultura, a preko nje i turizam, dobili bi temeljne vrijednosti i atraktivne sadržaje, arheologija bi dobila terene za dugoročna i sistematska istraživanja, dok bi se služba zaštite mogla koncentrirati na prava pitanja zaštite spomenika i njihove konzervacije pod vedrim nebom, a oslobodila bi se preteškog tereta usklađivanja interesa spomenika i »života«, kako se to obično kaže, te neminovnog projektiranja u spomeniku koje se sada praktički provodi.

Dok je, međutim, ovako kao što jest, dok i na velikim arheološkim lokalitetima služba zaštite i arheologija imaju ulogu i odnos kakav imaju, sva je prilika da se slične situacije, poput sadašnje u Saloni, mogu ponoviti. Prema mom mišljenju, osnovni je stručni preduvjet da se one izbjegnu: *ispravna procjena vrijednosti spomenika*, dok je osnovni društveno-politički preduvjet: *javnost i regularnost postupka, odvojenost argumenata stručnih od ekonomskih i političkih, te pravodobnost i točnost informacije o odluci*.

Od ispravne procjene vrijednosti spomenika i istovremene njezine odvojenosti bilo od kakvih ekonomskih ili političkih implikacija najviše zavisi kvalitet konačne odluke i posljedice te odluke. Valja imati na umu da će se to najbolje ostvariti ukoliko svaka involvirana djelatnost za sebe i u okviru svoje nadležnosti izvrši posao: arheologija — istraživanje i stručnu, odnosno znanstvenu, valorizaciju; služba zaštite — na temelju arheološkog nalaza, stručnu procjenu vrijednosti spomenika u okviru svoje službene klasifikacije, te, s tim u vezi, provedbu zakonom predviđenog postupka zabrane ili dozvole određene gradnje; nadležni republički komitet — po zakonskoj proceduri, u slučaju spora, donošenje konačne odluke na temelju procjene odnosa stručnih i drugih argumenata. Takav postupak bio je, na primjer, proveden u ne tako davnoj »feri« oko izgradnje tzv. plažnog objekta — disco-kluba usred helenističke Isse i — bez obzira na svoj finale koji nije bio na ponos ovoj zemlji — bio je legitim! Ukoliko bi pak bila uvedena kategorija arheoloških

zona, koju predlažem (i koju ću, ukoliko se ukaže svrsishodnost, jednom slijedećom prigodom detaljnije objasniti) — slične odluke ne bi bile uopće moguće. *Arheološke zone bile bi garancija da se na kapitalnim lokalitetima ne dozvoli nastavak lanca arheoloških gubitaka.* Naime, samim uvođenjem te ekskluzivne kategorije eliminirale bi se dozvole ili zabrane koje zavodi za zaštitu spomenika kulture danas izdaju za gradnje na tim područjima. Bez obzira na to što sam iz arhivske građe saznao da jedan od bivših direktora Arheološkog muzeja u Splitu (Bulićev nasljednik Mihovil Abramić) nije uspio u svojim traženjima za arheološku zonu u Solinu, pričinja mi trenutno zadovoljstvo činjenica da je moju ideju o arheološkoj zoni preuzeo predsjednik Skupštine općine Solin Ratko Vukšić u govoru na komemoraciji don Frani Buliću i prezentaciji novih publikacija vezanih uz njegovu obljetnicu, 29. srpnja, te u govoru na svečanoj sjednici Skupštine općine Solin, 10. kolovoza, kao i Hrvatsko arheološko društvo na svojoj netom završenoj skupštini u Kninu.

Slijedeći navedene postulate *arheolog će se (u Saloni) baviti arheološkim radom*: iskopavat će i objavljivati rezultate iskapanja, pripremat će korpuse (salonitanskih) spomenika, izrađivat će studije o raznim arheološkim problemima, a *neće zaboraviti ni na komponentu obrazovanja*, u koju bi trebalo da bude permanentno uključen, pogotovo danas, kada struka treba da se vrati gotovo u prosvjetiteljske okvire. Normalno je, međutim, da će se arheolog, kao radnik u kulturi, *boriti da rezultati njegove znanosti budu, ako ne utkani, a onda barem respektirani u kulturnoj politici.* Na taj način arheolog će izvršiti svoje poslanje i za svoju suvremenost i za neku situaciju *in extremis*: da dađe i suvremenicima i pokoljenjima koja će doći maksimum znanja. Samo na taj način može se vratiti dostojanstvo struke, samo njezino eksplicitno eksponiranje može biti produktivno.

Veliki arheološki muzeji u Hrvatskoj (u Zagrebu, Splitu, Zadru i Puli, te Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) bili su na našem području osnovni nosioci arheološke djelatnosti. Tradicionalna ukorijenjenost u arheologiji je od velikog značenja i ne bismo se smjeli olako rješavati prioriteta tih institucija. *One bi morale i u budućnosti biti okosnica arheološkog rada* u ovim stranama, i takva bi orijentacija najbolje garantirala smislenost i cjelovitost naše arheologije. Ostale pak arheološke institucije (odjeli za arheologiju na filozofskim fakultetima u Zagrebu i Zadru, arheološki zavodi i arheološki odjeli muzeja u regiji) trebalo bi da budu *odgovarajući partneri u zajedničkom poslu.*

U međuvremenu bi bilo korisno verificirati sintagmu tzv. *znanstvenog konzervatorstva.* Mogućnosti za verifikaciju u arheologiji (dalmatinskoj) ne nedostaju. Što se mene tiče, trebalo bi se vratiti na *zaštitu spomenika — konvenciju i praksu.*

Predlažem, na kraju, u sklopu akcija za Salonu: budući da je »imaginarni muzej« Salonu već toliko narušen, bilo bi potrebno pozvati u pomoć »muzej imaginacije«, te ostvariti jednu veliku *izložbu o Saloni* (koja bi bila savim prikladna za Muzejski prostor). Iz kame-
na svijest, rekao bi don Frane.

Requiem aeternam dona eis, Domine... Iz svega što sam napisao i što mislim proizlazi da ne želim prihvatiti interpretaciju o »rekvijemu za Salonu«. Želim samo — i trudit ću se oko toga u granicama svojih mogućnosti — da salonitanski spomenici imaju svoj »mir«, da imaju svoj »drugi život«, po mjeri znanosti i ljudskosti: *Requiem Salonitanam...*

Summarium

EMILIO MARIN

Quomodo Salonae defendendae sunt?

Quam debilis quamque parum efficax apud nos sit tutela monumentorum antiquorum exemplum est via nuper per veteres Salonas strata. Quod malum ne alibi atque alibi iteretur, necesse est quam primum certissimi fines regionum archaeologicarum statuuntur intra quos antiquitatis studiosi tuto investigare possint, monumenta autem bene tutata adituque facilia in situ remaneant.